

GĖLIŲ PAVADINIMŲ SEMANTIKA JANINOS DEGUTYTĖS IR ARTURO GUOBOS POEZIJOJE VAIKAMS

DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ, REGINA KVAŠYTĖ

Šiaulių universitetas

maskuliuniene@hu.su.lt; kvasyte@hu.su.lt

Pagrindiniai žodžiai: Janina Degutytė, Arturas Guoba (Arturs Goba), eilėraščių ciklas, leksinė reikšmė, gėlių pavadinimų semantika, floristiniai motyvai, poetika.

Straipsnyje kalbama apie gėlių pavadinimų reikšmes lietuvių ir latvių kalbose, gėlių semantiką lietuvių ir latvių poezijoje, remiantis dviejų poetų – lietuvių literatūros klasikės Janinos Degutytės (1928–1990) ir latvių kūrėjo Arturo Guobos (g. 1932) poetiniais tekstais. Dėmesio centre – J. Degutytės eilėraščių ciklas „Piemenaitė karalaitė“ (1982) ir A. Guobos knyga *Pieneņu piens* (*Pienių pienas*) (1978). Abu autoriai atstovauja vaikų literatūrai, nors J. Degutytės eilėraščių ciklas „Piemenaitė karalaitė“ gali būti mąstomas ne tik kaip vaikų poezijos tekstas, bet ir kaip universalus literatūros objektas. A. Guoba – žinomas latvių poetas, Latvijos rašytojų sąjungos narys, nemažai knygų parašęs ir vaikams, pavyzdžiui, *Sienāža debesskrāpis* (*Žiogo dangoraižis*) (1972), *Meža drēbnieks* (*Miško siuvėjas*) (1976), *Irbītes bērni* (*Kurapkēlės vaikai*) (1982) ir kt. Pasak latvių literatūrologės Anitos Ruožkalnės, A. Guoba neretai pasakoja apie gamtos reiškinius, jo tekstų pažintinė vertė susijusi su raiškos žaismingumu (Rožkalne 2003, 209). Ne išimtis ir aptariamoji knygelė *Pienių pienas*.

J. Degutytės eilėraščių ciklas „Piemenaitė karalaitė“ – ryškus ir įdomus gėlių bei apskritai floristinio motyvo išskleidimas lietuvių poezijoje. Ciklą sudaro 22 eilėraščiai, visi jų pavadinimai atspindi vaizduojamą augalą („Ožrožė“, „Laukinė našlaitė“, „Lūgnė“, „Pelynas“, „Asiūklis“, „Kraujažolė“, „Rugiagėlė“, „Šalavijas“, „Čiobreliai“, „Papartis“, „Ajerai“, „Takažolė“, „Rasakila“, „Jonažolė“, „Dilgėlė“, „Katpėdė“, „Šilokas“, „Šalpusnis“, „Mėta“, „Viržiai“, „Šlamutis“, „Katilėlis“). Kaip matyti, aprašomos ne tik tradicinės gėlės – našlaitė, rugiagėlė, bet ir įvairi miškų, pievų, sodybų augalija – asiūklis, pelynas, takažolė ir kt. Kiekvienas eilėraštis – įstabus augalo „portretas“, vis kitokia impresija. A. Guobos eilėraščių ciklas trumpesnis, jį sudaro 12 eilėraščių¹ („Žibuoklė“, „Šilo varpai“, „Pavasarinės raktažolės“, „Pienės“,

¹ Eilėraščių pavadinimai latvių kalba: „Vizbulīte“, „Sila zvani“, „Gaiļpieši“, „Pienenes“, „Pērkone“, „Spilves“, „Dzegužpuķes“, „Kaķpēdiņas“, „Pēterpogas“, „Sveķene“, „Ūdensrozes“, „Vanagzirņi“.

„Svėrė“, „Švyliai“, „Gegužraibės“, „Katpėdėlės“, „Buožainė“, „Smaliukė“, „Vandens lelijos“, „Mėlynžiedžiai vikiai“). Pastebėtina, kad latvių poetas taip pat aprašo lauko gėlių pasaulį, akcentuoja retesnius augalus. Įdomu tai, kad abu autoriai poetizuoja ir piktžoles (J. Degutytė – dilgėlę, A. Guoba – svėrę).

J. Degutytei labai būdingas „ciklinis“ mąstymas – ji yra palikusi nemažai poetinių ciklų („Keturi peizažai“ ir kt.) – tarsi negalėdama išskleisti temos vienu tekstu, poetė dėlioja juos į gana ilgą lyrinį kalbėjimą. Ciklai „nėra formalūs, atsiradę iš apskritai poeti būdingo „cikliško“ poetinio mąstymo. Kaip liudija pati poetė, eilėraščiai kartais „eina“ keli iš karto, neišsiskirdami, laikydamiesi vienas kito. <...> Svarbu tai, kad ciklas išreiškia polifoniškesnio, keliakrypčio poetinio vaizdo formavimo pagrindą“ (Daujotytė 1984, 285–286). Iš dalies eilėraščių ciklu būtų galima laikyti ir A. Guobos dvylika eilėraščių – visus juos jungia ta pati tema (lauko gėlės), poetikos vienovė, adresatas (mažas vaikas), publikavimas atskira knygele.

Straipsnio tikslas – aptarti kalbamųjų J. Degutytės ir A. Guobos eilėraščių ciklų poetinių vaizdų kūrimo ypatumus, išryškinti šių autorių konkrečių eilėraščių semantikos ir poetikos dominantes. Straipsnyje aptariama, kaip kuriant savitą poetinį pasaulį pasiremiamą lietuvių ir latvių kalbos išgalėmis, visų pirma – leksinėmis reikšmėmis, kitaip tariant, išsiūrima į „poezijos gramatiką“. Lietuvių ir latvių poetų kūryboje ieškoma gėlių įvaizdžių panašumų ir skirtumų, kaip minėta, interpretuojami konkretūs atskiri atvejai. Daugiausia dėmesio skiriama J. Degutytės eilėraščio „Katpėdė“ ir A. Guobos eilėraščio „Katpėdėlės“ („Kažpėdiņas“), J. Degutytės eilėraščio „Katlilėlis“ ir A. Guobos eilėraščio „Šilo varpai“ („Sila zvani“) bei J. Degutytės eilėraščio „Lūgnė“ ir A. Guobos eilėraščio „Vandens lelijos“ („Ūdensrozes“) lyginamajai analizei. Straipsnyje ryškinama poetinių vaizdų kūrimo ypatumai: mitologijos įvaizdžiai, metaforinis mąstymas bei personifikavimo galimybių panaudojimas, kuriant originalius augalų vaizdinius. Dėmesio skiriama vizualinei ir akustinei meninio vaizdo pusėms, padedančioms atskleisti poetines reikšmes. A. Guobos eilėraščius į lietuvių kalbą pažodžiui išvertė Regina Kvašytė (šiam straipsnyje analizuojamų latvių poeto eilėraščių vertimai pateikiami greta originalaus teksto).

Straipsnyje taikomi deskriptyvinis, komparatyvistinis ir interpretacinis metodai.

„Kiekvienos kalbos semantinė sistema yra specifinės pasaulio konceptualizacijos rezultatas“ (Gudavičius 2009, 57). Savo aplinkoje augančius augalus, tarp jų ir gėles, kiekviena tauta įvardija remdamasi tam tikrais per ilgą laiką susidarytais vaizdiniais, taigi galima teigti, kad augalų pavadinimai atspindi tautos pasaulėvaizdį. „Tikrovės kategorizacijos ypatybės kalboje bene ryškiausiai atsispindi žodžio reikšmės struktūroje, o ši labiausiai išryškėja lyginama su kitomis reikšmėmis ir ypač su kitų kalbų atitinkamomis reikšmėmis. Todėl tikrovės kategorizacijos ypatybės kalboje nepaprastai svarbūs yra gretinamieji semantiniai tyrinėjimai“ (Ibid., 93). Tokią semantikos lyginimą verta pradėti nuo artimiausių giminiškų kalbų, tokių kaip lietuvių ir latvių kalbos.

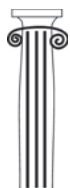
Liaudies kalboje vartojama įvairių vardų augalams pavadinti. „Augalų žiedų, šaknų, vaisių ir kitų organų formų įvairovė duoda pagrindo lyginti juos su įvairiais

tikrovėje esančiais daiktais. Dažniausia tarmėse augalų žiedyno, lapų ir vaisių forma lyginama su kaimo buities atributais (pinigais, indais, avalyne, gyvūnais ir pan.), kurių išorė tiesiogiai ar asociatyviai primena įvardijamą augalą. Visi šie pavadinimai laikytini perkeltiniais, t. y. metaforomis“ (Gritėnienė 2006, 58). Tai, kad augalų pavadinimai atsiranda remiantis įvairiomis asociacijomis su kitomis savo išvaizda panašiomis realijomis – įvairiais gyvūnais (dažniausiai jų kūno dalimis), daiktais arba kitais panašios išvaizdos augalais, – pastebi ir latvių kalbininkai (Ēdelmane 1989, 123).

Ir A. Guoba, ir J. Degutytė savo cikluose po vieną eilėraščių skiria gerai abiem tautoms žinomam laukiniam augalui – katpėdei. Kaip teigiama latvių kalbos žodyne, *kaķpēdiņas* – tai „daudzgadīgs kurvjziežu dzimtas lakstaugs – sausziedis ar baltiem, sārtiem vai dzelteniem ziediem“ ‘daugiametis graižaziedžių šeimos žolinis augalas – sausažiedis baltais, rausvais arba geltonais žiedais’ (LLVV 4, 1980) (plg. dabartinės lietuvių kalbos žodyno apibrėžimą ‘graižaziedžių šeimos sausų vietų vaistinis, dekoratyvinis augalas’ (DLKŽe 2006). Iš A. Guobos eilėraščių matyti, kad kalbama apie baltai ir rausvai žydinčias gėles. Tiesa, išskirti du rausvumo atspalviai – raudonas (latv. *sarkans*) ir rožinis (latv. *rozā*): *Lien no zemes kaķu pēdas! / Baltas, sarkanans un rozā* (Goba 1978, 14). Toks patikslinimas poetiniame tekste leidžia mažinti pasirinktų aptarti gėlių pavadinimų ratą, nes remiantis latvių kalbos augalų pavadinimų žodynu būtent geltonosios katpėdės labai dažnai vadinamos kitaip nei gretinamieji augalai. Tai patvirtina ir jų lotyniškų pavadinimų skirtumai (plg. *Antennaria* – *kaķpēdiņa* ir *Helichrysum arenarium* – *dzeltenā kaķpēdiņa*) (Ēdelmane, Ozola 2003, 135–136), ir atitikmenys lietuvių kalboje. Latvių–lietuvių kalbų žodyne *kaķpēdiņa* – „bot. katpėdė (*Antennaria*); divmāju k. – dvinamė katpėdė (*A. dioica*); dzeltenā k. – smėlinis šlamutis (*Helichrysum arenarium*)“ (LLŽ 2003). Latvių kalbos sinonimų žodyne sudaryta sinonimų eilė, kurioje, be dominantės, yra dar trys pavadinimai: *zaķpēdiņas* ‘zuikio pėdutės’, *dilumzāle* ‘dilimo žolė’, *salmpuķītes* ‘šiaudinės gėlytės’ (SV 2002). Savo ruožtu latvių kalbos augalų pavadinimus iš įvairių šaltinių – ir sakytinių, ir rašytinių – rinkusių kalbininkų Inesės Ēdelmanės (Inese Ēdelmane) ir Arijos Uozuolos (Ārija Ozola) sudarytame augalų pavadinimų sąvade net 20 vardų, kuriais latviai tam tikrame Latvijos regione vadina dvinames katpėdes (latv. *divmāju kaķpēdiņa*). Ne visi tie pavadinimai remiasi apeliatyvu *katinas* (*katē*) (Ēdelmane, Ozola 2003, 135), esama ir kitokių dėmenų, iš kurių padaryti šių augalų pavadinimai. Iš gyvūnų dažnas apeliatyvas *zaķis* ‘zuikis’ (tai jau buvo matyti sinonimų eilėje): *zaķa pēdiņš*, *zaķa prievīši*, *zaķa pēdiņas*, *zaķķepiņas*, *zaķpēdas*, *zaķpekiņa* (Ibid., 135). Pirmiausia krinta į akis, kad beveik visi jie yra sudėtiniai pavadinimai arba iš jų sudaryti dūriniai (dažniausi dūrinio dėmenys – daiktavardžiai). Apibendrinus šiame leidinyje išvardintus pavadinimus matyti, kad iš 20 pavadinimų 10 yra su dėmeniu *kaķis* ‘katinas’ ir 8 su šalutiniu dėmeniu (pažyminiu) *zaķis* ‘zuikis’, o pagrindinių dėmenų įvairovė didesnė. Tai vieną iš kūno dalių pavadinantis žodis *pēda* ‘pėda’ arba jo deminutyvas *pēdiņa* ‘pėdutė’, taip pat įvairūs tarminiai jų variantai (iš viso tokių rasta 15), ir gyvūnų kūno dalių pavadinimai: *ķepa* ‘letena’ (deminutyvas *ķepiņa* ‘letenėlė’) arba šnekamosios kalbos žodis *peka* ‘letena’ (deminutyvas *peciņa* ‘letenėlė’). Stilistiškai

nuspalvintu šnekamosios kalbos, netgi prastakalbės, žodžiu galima laikyti žodį *pauti* ‘pautai’ pavadinime *kaķu pauti* ‘katino pautai’. Taigi, dominuoja metaforinis perkėlimas – žiedo panašumas į dviejų gyvūnų tam tikrą kūno dalį, kurios pavadinimas skiriamas pagal tai, kam ji priklauso – žmogui ar gyvūnui. Ir iš viso tik du pavadinimai sudaryti kitu pagrindu – pagal savybę būti sausam (sudžiūti) (*salmpuķites*) ir pagal paskirtį – gydyti nuo tam tikro negalavimo (*dilumzāles*).

Lietuvių kalbos augalų pavadinimus tarmėse, ypač šiaurės aukštaičių panevėžiškių tarmėje tyrinėjusi Aurelija Gritėnienė taip pat atskleidžia didelę kalbamojo augalo pavadinimų įvairovę. Kaip antraštinis žodis pateikiamas *kaķpėdėlis* nėra įprastas bendrinėje kalboje (Gritėnienė 2006), lietuvių kalbos ar dvikalbiuose žodynuose dažniausiai pateikiama forma *katpėdė* (plg. LKŽ, DLKŽe, LLV). Tyrimo autorė teigia: „Daugelyje lietuvių kalbos tarmių vyrauja dūriniais reiškiami šio augalo sinonimai, nusakantys jo žiedyno formą, <...> vienalyčiai augalo graižai stiebo viršūnėje susitelkę į skydelius (LFV151), jų balti, pūkuotu pamatu skraistlapiai išoriškai primena katės letenėlę“ ir mini tokius pavadinimus kaip *kaķpautis*, *kačiapautis*, *kačiapėdė*, *kaķpėda*, *katpėdė*, *kaķpėdėlė*, *kaķpėdėlis*, *kaķpėdis*, *kaķpėdziukas*, *katpėdėlės*, *katpėdis* (Gritėnienė 2006, 143–144). Išsamiau nagrinėdama tarminius šio augalo pavadinimus A. Gritėnienė pastebi, kad jie gali remtis ir kitais vaizdiniais: „Žydintys katpėdės graižai atrodo tarsi neišsiskleidę, snaudžiantys, dažnai jie būna nulinkę, lyg „apsnūdę“, todėl kartais augalas pavadinamas *snaudalė*, *snaudė*. Taip pat žinomas *penkiapirščio* vardas, nes augalo graižai dažniausiai po penkis susitelkę į skydelius. O gydomąsias augalo savybes pabrėžia svetimos kilmės pavadinimas *stravylo*, nes žolės ir žiedų užpilas geriamas skrandžio, žarnyno, gimdos, dantenų, nosies kraujavimui stabdyti“ (Ibid., 143–144). Nors lietuvių tarmėse kalbamojo augalo pavadinimų įvairovė didelė, į Antano Lyberio sudarytą lietuvių kalbos sinonimų žodyną šis žodis neįtrauktas.

Iš viso, kas buvo pasakyta, matyti, kad lietuvių ir latvių pavadinimų motyvacija visiškai sutampa. Atkreiptas dėmesys į tuos pačius dalykus: ir į žiedų formą, ir į gydomąją savybę. Panašiai (tai taip pat parodo A. Gritėnienė) šis augalas vadinamas ir kitose kalbose, pavyzdžiui, rus. *кошачья ланка* ‘katino letenėlė’, vok. *Katzenpfötchen*, *Mausohrlein*, angl. *cat’s-foot*, *cat’s-ear*, *pussy’s-toes* (Ibid., 144).

J. Degutytės eilėraščio *katilėlis* ir jo latviškas analogas *pulkstenīte*, apie kurį A. Guoba kalba eilėraštyje „Sila zvani“ – tai dar vienas metaforinio pavadinimo pavyzdys. Eilėraščių pavadinimai tarsi rodytų, kad kalbama apie skirtingus dalykus, tačiau ir abiejų eilėraščių turinys, ir latvių vaikų poezijos knygelės iliustracija² leidžia teigti, kad tai ta pati gėlė. Lietuvių–latvių kalbų žodyne fiksuoti botanikoje vartojamo žodžio *katilėlis* atitikmenys yra du: *pulkstenīte* (plg. „Daudzgadīgs pulkstenīšu dzimtas lakstaugs ar baltiem, ziliem vai violetiem zvanveida ziediem“ ‘daugiametis katilėlių šeimos žolinis augalas su baltais, mėlynais arba violetiniais varpo formos žiedais’ (LLVV 6(2), 1987) ir *cepurīte* ‘kepurėlė’ (pastarasis – tarmybė). Be to, pava-

² Arturo Guobos eilėraščių knygą *Pienių piens* [Pienių pienas] iliustravo garsi latvių knygų vaikams autorė ir iliustratorė Margarita Starastė (Stāraste). Janinos Degutytės eilių knygą vaikams *Baltas gulbių sostas* iliustravo Irena Žviliuvienė. Iliustracijos čia abstraktesnės, labiau atspindinčios ne botanikos, o eilėraščio pasaulį.

dinamos ir dvi šio augalo rūšys – tai *dirvinis katilėlis* – *tūrumu pulksteniūte* ir *miškinis katilėlis* – *dižā pulksteniūte* ‘didysis katilėlis’ (LLV 1995). Remiantis minėto žodyno duomenimis, galima daryti prielaidą, kad J. Degutytės pavartotas junginys *miško katilėlis* (*Dailiai varpelius iškėlęs, / žydi miško katilėlis*) yra tas pats žodyne fiksuotas *miškinis katilėlis*. Jeigu iš tikrųjų tai tikslus augalo pavadinimas, tai jo atitikmuo, remiantis verčiamuoju žodynu, latvių kalboje būtų *dižā pulksteniūte*. Kita vertus, tai galėtų būti tiesiog poetės nuoroda į augimo vietą, todėl neverta susiaurinti atitikmenų paieškos.

Latvių kalbininkų I. Ēdelmanės ir A. Uozuolos duomenimis, yra nemažai katilėlių rūšių: *kamolainā pulksteniūte* ‘kamuolinis katilėlis’ (*Campanula glomerata*); *platlapu pulksteniūte* ‘plačialapis katilėlis’ (*Campanula latifolia*), *pļavas pulksteniūte* ‘pievinis katilėlis’ (*Campanula patula*); *dižā pulksteniūte* ‘didysis katilėlis’ (*Campanula persicifolia*); *tūruma pulksteniūte* ‘dirvinis katilėlis’ (*Campanula rapunculoides*); *apaļlapu pulksteniūte* ‘apvalialapis katilėlis’ (*Campanula rotundifolia*); *strēļu pulksteniūte* ‘strėlinis katilėlis’ (*Campanula trachelium*); *briežu pulksteniūte* ‘elninis katilėlis’ (*Campanula cervicaria*) (Ēdelmane, Ozola 2003, 299–303). Tačiau visa tai nėra svarbu nagrinėjant kalbamojo augalo vaizdinį poezijoje. Juolab, kad visos paminėtos katilėlių rūšys turi nemažai įvairių sinonimų, kuriais jie vadinami liaudies kalboje. „Tai, kaip mes žvelgiame į augalus, turi įtakos tam, kaip juos pavadiname. Pavyzdžiui, darželių gėlės paprastai įvardijamos melioratyviniais vardais, o piktžolės daug dažniau turi pejoratyvinius vardus. Tendencija, kad regimieji išoriniai augalo požymiai tampa vienu iš svarbiausių nominacinių parametrų, būdinga daugeliui kalbų. Tarmėse dažniausiai pavadinimai augalams suteikiami pagal kokį nors ryškų išorinį požymį, kiek rečiau – pagal augalo vidines savybes (jo gydomąsias galias, augimo pobūdį, augalo panaudojimą ir pan.). Panašios tendencijos pastebimos ir latvių, rusų, čekų, anglų kalbose“ (Gritėnienė 2006, 33).

Kalbant apie augalo pavadinimą lietuvių ir latvių kalbose pirmiausia vertėtų atkreipti dėmesį į jo lotynišką pavadinimą *Campanula*, kurio motyvacija, pasak A. Gritėnienės, taip pat susijusi su žiedo forma (tai mažiškinė žodžio *campana* – ‘varpas’ – forma) (Ibid., 69). Latvių kalbos sinonimų žodyne kaip žodžio *pulksteniūtes* sinonimai pateiktas deminutyvas *zvaniņi* ‘varpeliai’ ir kelios tarmybės: *pēterpuķes*, *pēterāji*, *pūcītes*, *pupucītes*, *zaķu podiņi*, *cepurītes* (SV 2002). Latvių poetas savo eilėraščiui pavadinti pasirinko žodį *zvani* ‘varpai’. Pažymins, išreikštas daiktavardžio *sils* ‘šilas’ kilmininku, atspindi sąsajas su lietuvių tekste minėtu mišku. Latvių pavadinimas *zvani* susijęs su šios gėlės pavadinimu tarmėse. Pastebėtina, kad egzistuoja ir kalbinės raiškos ryšys tarp žodyne pateiktos formos *pulksteniūte* ir A. Guobos pavartoto žodžio *zvani*: latvių kalboje XVIII a. panašiai (deminutyviniu vediniu iš *pulkstenis* ‘laikrodis’) vadintas nedidelis varpelis (Karulis 1992, 88). Kai kuriose Latvijos vietovėse beveik visos šios gėlės rūšys vadinamos atitinkamos šaknies deminutyvu *zvaniņš* arba jo tarminiu variantu *zvanenš*, taip pat priesagos *-ene* vediniu *zvanenes* ir panašios semantikos žodžiu *zvārgulīši* ‘skambaliukai’ (Ēdelmane, Ozola 2003, 299–302). Aptariant *katilėlio* pavadinimų sinonimus krinta į akis tai, kad dažnai pasirinktos deminutyvinės žodžių formos. „Deminutyvai dažnai atspindi augalo

vertingumą arba netiesiogiai parodo su tuo augalu susijusias žmonių emocijas. Tokie pavadinimai nurodo ne tik augalų mažumą, bet išreiškia santykinį jų dydį: terminologijoje deminutyviniais vediniais pavadinami dalykai paprastai būna mažesni už tos pačios rūšies dalykus, žymimus pamatiniais daiktavardžiais“ (Gritėnienė 2006, 32).

Lietuvių kalboje taip pat ši gėlė įvairiuose raštuose ir tarmėse vadinama skirtingai: *katiliukas, puodynūtė, pūslelė, skambutis, varpelis, zvanelis, zvaneliukas*, t. y. „įvairiausiais vardais, kurių motyvaciją lemia augalo žiedų forma. Dažniausiai jie yra lyginami su įvairiausiais kūgio formą turinčiais denotatais. Bendrinėje kalboje vartojamas *katilėlio* vardas greičiausiai atėjęs iš P. Matulionio raštų – juose vartoti dviejų priesagų variantai – *katilėlis* ir *katiliukas*, o šia reikšme žodis žinomas jau nuo XVIII a.“ (Ibid., 68). Artimesnį ryšį su A. Guobos pavartotu žodžiu *zvani* rodo aukštaičių tarmėje su šaknimi *zvan-* užrašyti pavadinimai *zvančiai, zvančius, zvanelis, zvaneliukas* (Ibid., 69). Be to, kaip teigia lietuvių tarmių duomenis tyrinėjusi autorė, plačiai vartojami yra sinonimai su šaknimis *kankal-* (plg. lenkų *kąkol, kankol* ‘varpelis, skambutis’): *kankalas, kankalicas, kankalija* ir jos fonetinis variantas *cencelija, kankalikas, kankalikė, kankalūnė*). Sąsajų su varpu galima aptikti ir kitose kalbose, pavyzdžiui, kai kurių dvikalbių žodynų duomenys: rusų *колокольчик* ‘varpelis’, lenkų *dzwonki* (iš *dzwon* ‘skambalas, varpas’), vokiečių *Glockenblume* ‘varpo gėlė’, anglų *blue-bell* ‘mėlynas varpas’ ar skolinys iš lotynų *campanula*. Kaip teigia A. Gudavičius, „per šimtmečius kalboje susiklostęs pasaulio supratimas – daiktų ir reiškinių klasifikacija, ryšiai tarp pasaulio elementų, žmogaus santykis su visu kitu pasauliu“ atskleidė ir tokį dalyką, kad šios gėlės – *varpelio* – žiedai yra panašūs į nedidelius varpelius (Gudavičius 2009, 13). Dar plg. šiuos lietuviškus ir skolintą šaknį turinčius tos pačios motyvacijos *pakabutis, puodynėlė* (kaip išnašoje komentuoja A. Gritėnienė, formos *puodynūtė Lietuvių kalbos žodynas* ‘katilėlio’ reikšme nepateikia, tačiau nurodo, kad rytų aukštaičiai *puodynėlėmis* vadina lūgnę (*Nuphar*), nes šio augalo vaisius – didelė nesultinga puodynės pavidalo uoga), *pūslelė, skambalėlis, Dievo skambalėlis, skambutis, varpelis* (Ibid., 68–69). *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* kaip „laukinė ar darželių gėlė varpelio pavidalo žiedais (*Campanula*)“ (DLKŽe 2006) įvardytas *katilėlis* lietuvių kalbos sinonimų žodyno duomenimis taip pat išsiskiria pavadinimų įvairove. Į žodyną įtraukti sinonimai *varpelis, skambalėlis, kankalikas* (SŽ 2007). Daugiau informacijos randama *Lietuvių kalbos žodyne* – čia jau pasirodo įvairūs rūšiniai pavadinimai su lotynų kalbos atitikmenimis (tiesa, tuo pačiu vardu – kaip rodo lotynų pavadinimai – vadinami ir kiti augalai, todėl remiamasi tik antrąja to žodžio reikšme, nors jų LKŽ yra keturios ir trys iš jų – botanikos srities): „2. bot. katilinių šeimos augalas, kankalija, kankalikas, skambalėlis (*Campanula*). Rytinis k. (*C. bononiensis*) LBŽ. Šiurkštusis k. (*C. cervicaria*) LBŽ. Tankiažiedis k. (*C. glomerata*) LBŽ. Darželinis k. (*C. medium*) P. Snar. Dilgialapis k. (*C. trachelium*) P. Snar. Dirvinis k. (*C. rapunculoides*) P. Snar.“ (LKŽe).

Lietuviškas augalo pavadinimas *varpelis*, tiksliausiai atitinkantis latvių kalbos pavadinimą, įvairiuose žodynuose traktuojamas skirtingai. Pavyzdžiui, aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose tai tik *katilėlio* sinonimas, pateiktas su nuoroda žr. (DLKŽe 2006). Savo ruožtu *Lietuvių kalbos žodyne* pirmiausia akcentuota bendroji

reikšmė: „skambalėlio formos gėlės žiedo dalis“, tik po to konkretaus augalo pavadinimas (LKŽe). Lietuvių–latvių kalbų žodyne greta (tiksliau – pirmiausia) atsiranda naujas skolinys: 2. bot. *adenofora*; *pulksteni* (LLV 1995).

J. Degutytės eilėraštis *Lūgnė* ir A. Guobos *Ūdensroze*, remiantis juose minimais gėlių pavadinimais, gali būti lyginami tik iš dalies, nes iš lietuvių teksto matyti, kad kalbama apie geltonai žydinčius vandens augalus, t. y. lūgnės (latviškas atitikmuo būtų *lēpes* – tai patvirtina ir lotynų ekvivalentas *Nuphar*), o latvių eilėraštyje autorius kalba apie vandens lelijas, kurios latvių kalba vadinamos vandens rožėmis (latv. *ūdens rozēs*). Tekste pavartotas veiksmožodžio *baltoties* (tiesa, šis sangražinis veiksmožodis, aiškinamas veiksmožodžiu *baltot* ‘išsiskirti iš aplinkos savo baltumu ar šviesumu’ (LLVV 2, 1973), žodyne turintis pažymą *retai*, gali būti siejamas su būdvardžiu *balts*) forma rodo, kad kalbama apie baltai žydinčias gėles (*Ūdensrozēs baltosies / Ezerlīcī / Saltajā* (Goba 1978, 20). Lietuvių–latvių kalbų žodyne *lūgnė* – bot. *lēpe*, *dzeltenā ūdensroze*.

Atsiribojant nuo tų niuansų – spalvų paminėjimo eilėse, liaudiškų pavadinimų sąsajų rasti galima, nes lietuviai šį augalą vadina ir *vandens lelija*, o latvių kalboje taip pat pavartojamas ekvivalentas *ūdenslilija*. Tai atsispindi latvių kalbos sinonimų žodyne, kur kaip pavadinimo *ūdensrozēs* sinonimai pateikti *lēpes*, *ezerrozēs*, *ūdenslilijas*, ir dvi pažymomis *apv.* – *apvidvārds* ‘regioninis žodis’ pažymėtos tarmybės: *laiksnes* ir *laisķi* (SV 2002). Panašiai ir latvių augalų pavadinimų žodyno autorės nurodo, kad *ūdensrozēs* (*Nymphaea*) raštuose vadinamos ir *lēpas* (arba *lēpes*, *lēpenes*), ir *lilijas* (arba *ūdens lilijas*) (Ēdelmane, Ozola 2003, 395–397). Savo ruožtu pavadinimo *lēpes* (*Nuphar*) sąvade pasirodo tokie liaudies pavadinimai kaip (*dzeltenā ūdensroze*, *ūdenslilija* (Ibid., 186–187). Taigi šio augalo ir jo pavadinimo santykis abiejose kalbose nelabai aiškus (lietuvių tarmėse vietoje *lūgnės* pramaišiu vartojami *rožės* ir *lelijos* vardai, o latvių kalboje vietoje (*dzeltenā ūdensroze* – ir *lēpe*, ir *lilija*). Todėl juos gretinant taip pat sunku išsiaiškinti, ar kalbama apie tuos pačius augalus.

Pravartu detaliau aptarti, kaip leksinės reikšmės reiškiasi konkrečiuose poetiniuose tekstuose, kaip žodžio „faktūra“ nulemia eilėraščio semantinį lauką, kuriamas prasmės. Bene „synchroniškiausias“ galimas eilėraščių apie katpėdę lyginimas. Pateikiame J. Degutytės ir A. Guobos tekstus.

Janina Degutytė

Katpėdė

Rausvos ir balzganos katpėdės –
Katinėlio apvalios pėdytės.
Ten, kur saulė, ten, kur smėlis,
ten, kiek nori, gali bastytis
mažas nematomas katinėlis.
Kur praeita – tik švelnios gėlės,

rausvos balzganos katpėdėlės.
Tarp akmenų, tarp išdziūvusiu grumstų
katinėlio užburto pėdytės.
Pasislėpk už pušies tykų vakarą –
ir galėsi jį pamatyti. (72–73)³

³ Toliau tekste ties eilėraščių citatomis nurodomi tik puslapiai.

Arturs Goba

Kaķpēdiņas

Pele izbīlī krīt sēdus:
Lien no zemes kaķu pēdas!
Baltas, sarkanas un rozā
Saulē gozējas.

Tikai pele, mazā pele,
Vairs te nelēkā.
Pele baidās soļa kļūma
Tādā drūmā
Krūmājā.

Arī paceplītis sīkais
Brīnās zarā līkajā:
– Kas to visu taisījis,
Kas to visu maisījis –
Kaķus zemē sastādījis
Kājām gaisā! –

Bet uz sausā ciņa
Kaķpēdiņas
Baltas, sarkanas un rozā
Saulē gozējas. (14–15)

Katpēdēlēs

Pelē iš baimēs pritupia:
Lenda iš žemēs kačiū pēdos!
Baltos, raudonos ir rožinēs
Saulėje kaitinasi.

Tik pelē, mažoji pelē,
Daugiau čia nešokinėja.
Pelē bijo žingsnio neatsargaus
Tokiamė niūriamė
Krūmokšnyje.

Ir kareitaitė smulkioji
Stebisi ant šakos kreivos:
– Kas visa tai padarė,
Kas visa tai sumaišė –
Kates į žemę pasodino
Aukštyn kojomis! –

Bet ant sauso kupsto
Katpēdēlēs
Baltos, raudonos ir rožinēs
Saulėje kaitinasi.

J. Degutytės eilėraštyje „Katpėdė“ remiamasi regimaisiais išpūdžiais: katpėdė išoriškai primena katino pėdutes (kaip minėta, tai rodo ir leksikologinė medžiaga), tai yra šio eilėraščio išeities taškas – tokiu vaizdu ir pradedamas eilėraštis:

Rausvos ir balzganos katpėdės –
Katinėlio rausvos pėdytės. (72)

Kaip matyti, aktualizuojama ir gėlių žiedyno forma (katino pėdų), ir spalva (rausvos, balzganos). Taigi viena pagrindinių eilėraščio strategijų – skaitytojui pateikti vizualinę (vaizdinę) informaciją. Katpėdės – tai nematomo katinėlio pėdūtės, katinėlio paliktas pėdsakas (metoniminio mąstymo fragmentas), būtent pėdūtės ir nurodo, kad čia bastosi „mažas nematomas katinėlis“. Svarbu tai, kad poetė pasitelkia pasakos logiką: katinėlis yra ne paprastas, o „užburtas“, todėl ir „nematomas“. Pakanka vienintelio epiteto „užburtas“, kad būtų nedviprasmiškai išreikštas fantazijos, pasakų pasaulio kodas. Eilėraštis baigiamas intriguojančiu pasiūlymu:

Pasislėpk už pušies tykų vakarą –
Ir galėsi jį pamatyti. (73)

Taip siejamos pasakos ir realybės plotmės: katinėlių galima išvysti, tik reikia įvykdyti tam tikras sąlygas: pasislėpti, būti nematomam, ir tai daryti „tykų vakarą“. Stebuklo laukimas, paslapties, burto tema – vaikui skaitytojui labai artima. Įdomu ir itin svarbu tai, kad poetei J. Degutytei, galima sakyti, eilėraščio turinį „padiktavo“ lietuvių kalbos žodžio *katpėdė* leksinė reikšmė, eilėraštis didele dalimi nulemtas kalbamojo žodžio galimybių. Vaizdingai kalbant, poetė pačioje lietuvių kalboje „perskaitė“ eilėraščio partitūrą, atskleidė, išplėtojo tai, kas lietuvių tautos jau buvo pastebėta kuriant žodį *katpėdė*.

Latvių poeto A. Guobos eilėraštis „Katpėdėlės“ remiasi panašia logika: eilėrašties kyla iš vizualinių pastebėjimų (katpėdėlės taip pat siejamos su katinu, plg. su anksčiau straipsnyje išdėstyta kalbine medžiaga). Beje, būtina akcentuoti, kad lietuvių ir latvių kūrėjai šiuo atveju kalba apie tą patį augalą (lot. *Antennaria*), tai leidžia identifikuoti ne tik augalo pavadinimas, bet ir jo spalvų aprašymas – „Baltos, raudonos ir rožinės“. A. Guobos eilėraštyje daugiau žaismingumo, linksmumo, jis yra situacinio pobūdžio: du personažai – pelė ir mažas paukštelis kareitaitė – išvysta netikėtą vaizdą: *Lenda iš žemės kačių pėdos*. Pelė tradiciškai katino privengia, todėl ir *bijo to, žingsnio neatsargaus / tokiamė niūriamė / krūmokšnyje*. Kareitaitė ne tiek bijo, kiek stebisi neregėtu vaizdu:

– Kas visa tai padarė,
Kas visa tai sumaišė –
Kates į žemę pasodino
Aukštym kojomis! (14)

Eilėraštyje veikia paradokso, žaidybinė logika. Vaikui skaitytojui tai labai patraukli vaizdavimo maniera. Eilėrašties siūlo skaitytojui vaikui nustepti, įsižiūrėti į supantį pasaulį atidžiu žvilgsniu. Kaip matyti, fantazijos, tautosakos pasaulis konstruoja ir kalbamojo eilėraščio semantiką, tačiau ir latvių poetas visų pirma remiasi kalbos (šiuo atveju – latvių kalbos) išgalėmis, konkrečiomis žodžio *katpėdė* galimybėmis. Abu poetai katpėdes sieja su saule, sausumu, smėliu (katpėdės – sausažiedės, mėgstančios saulę gėlės). Antai A. Guoba rašo:

Bet ant sauso kupsto
Katpėdėlės
Baltos, raudonos ir rožinės
Saulėj kaitinasi. (15)

J. Degutytės tekste minimi saulė, smėlis, akmenys ir išdžiūvę grumstai. Taigi ir botaninės informacijos yra aptariamuose eilėraščiuose, ji kuria gėlės „portretą“ ir papildo eilėraščio prasmį lauką.

Kaip matyti, lietuvių ir latvių poetų eilėraščiai apie katpėdę turi daug bendrų bruožų, bet svarbiausia tai, kad žodis *katpėdė* (*kaķpēdiņa*) nulemia pačią kūrinio idėją (katino figūros aktualizavimas). Visų svarbiausia vizualinė informacija: ir lietuvių J. Degutytė, ir latvis A. Guoba katpėdę sieja su katino figūra. Tik abu autoriai kuria savitos stilistikos, skirtingos nuotaikos tekstus. Nepaisant skirtumų (J. Degutytės

tekstas – lyriškas, ramesnio emocinio turinio, iškeliantis paslapties temą, kviečiantis pamatyti nematoma, A. Guobos – siužetinio pobūdžio, atkuriantis pokalbio situaciją, kaip minėta, labiau žaidybinis, linksmesnio emocinio turinio), abu poetai renkasi iš esmės tą patį tikrovės „sukeistinio“, pasakos kodą, kviečiantį skaitytoją į fantazijos ir netikėtumų pasaulį.

Eilėraščiai apie kitą gėlę – katilėlį (lot. *Campanula*) taip pat turi nemažai panašumų. Leksikologijos medžiaga rodo, kad žiedo forma nulėmė šio augalo pavadinimą lietuvių ir latvių kalbose. Katilėlis neretai pavadinamas ir varpeliu.

Janina Degutytė

Katilėlis

Dailiai varpelius iškėlęs,
žydi miško katilėlis.
Jau saulutė taip aukštai, –

katilėli, pabudai?
Du kiškėliai pusryčiauja,
o maža stirnutė čiaudo.
Katilėli mėlynasai,
gerk šaltuoję ryto rasą.

Dailiai varpelius iškėlęs
skamba miško katilėlis.
Lig auksinio skliauto tęsiasi
žiedo aidas mėlynasis. (75–76)

Arturs Goba

Sila zvani

Sila zvani
Zvanija,
Dundurs govis
Ganija,
Un to visu
Manija
Ods, kas galvu
Klanija.

Šilo varpai

Šilo varpai
Skambėjo,
Aklys karves
Ganė,
Ir visa tai
Stebėjo
Uodas, kuris galvą
Kinkavo.

Spėji vėji
Pagriezās,
Odam galva
Sagriezās,
Kritin krita,
Sasitās,
Zvaniem mēles
Pasitās.

Skaļāk zvani
Zvanija,
Dundurs govis
Ganija,
Tas ir viss, ko
Manija
Ods, kas galvu
Klanija. (3)

Staigiai vėjai
Pasisuko,
Uodui galva
Apsisuko,
Krite krito,
Užsigavo,
Varpų liežuviai
Susidaužė.

Garsiau varpai
Skambėjo,
Aklys karves
Ganė, –
Tai viskas, ką
Matė
Uodas, kuris galvą
Kinkavo.

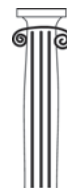

Varpo vaizdiniu remiasi ir abiejų eilėraščių logika. Varpas – daiktas, galintis skambėti. Taigi a k u s t i n i a i (garsiniai) vaizdiniai labai svarbūs abiejų eilėraščių semantikai. Plg. eilėraščių eilutes: *Dailiai varpelius iškėlęs, / Skamba miško katilėlis* ir *Šilo varpai / Skambėjo*. Prie varpo skambėjimo motyvo abiejuose eilėraščiuose grįžtama ne kartą. Antai latvių poeto eilėraštyje veikia ir vėjas, kuris staigiai pakyla, sujudina varpus (*varpų liežuviai susidaužė*), todėl varpai ima dar garsiau skambėti. Įsivaizduojamas šilo varpelių garsas (realiai gėlių žiedai neskamba) yra pagrindinis fonas, apibūdinantis eilėraščio vyksmo erdvę. Eilėraštyje tarsi nieko reikšminga nevyksta: aklys gano karves, tai stebi uodas. Pagaliau uodui nuo vėjo apsisuka galva ir jis krisdamas susimuša – tai pagrindinis eilėraščio įvykis. Šis linksmas vaizdelis primena tautosakinių vaikų dainų fabulas, kuriose dominuoja nereikšmingas, bet nuotaikingas įvykis. Žaismingas atsitikimas vaizduojamas šilo fone, o to šilo vaizdas skleidžiamas gėlės (varpelio) vaizdu, pateiktu metaforiniu būdu (gėlė skamba). Taigi ir vėl žodžio išgalės, gėlės pavadinimas „kuria“ poetinę kalbą, poetui „sufleruoja“ eilėraščio idėją. J. Degutytės kūrinyje taip pat piešiamas miško vaizdas. Eilėraščio situacija jauki, maloni: vaizduojamas rytas, pusryčių metas: *du kiškeliai pusryčiauja, / o maža stirnutė čiaudo* (dar vienas garsinis motyvas). Eilėraščio lyrinis subjektas jautrus, jis rūpinasi, ar jau katilėlis atsibudo, ragina jį atsigerti šaltuolės ryto rasos. Tekstas baigiamas garso vaizdiniais, labai išplečiančiais miško erdvę:

Lig auksinio skliauto tęsias
Žiedo aidas mėlynasis. (76)

Čia jau įterpiama ir spalva – žiedo aidas yra mėlynas, nes tokios spalvos yra miško katilėliai. Beje, pastebėtina ir kita semantinė galimybė. Gėlė katilėlis (varpelis) savo forma primena ne tik varpelį, bet ir katilėlį, dubenėlį. Pusryčių epizode tai gali būti svarbu (iš katilėlio gali būti kas nors geriama, valgoma), tačiau tai eilėraštyje neaktualizuojama, pasirenkami žydėjimo ir skambėjimo vaizdiniai. Literatūrologė Rita Tūtlytė teigia: „Lyrikoje **žodis** nėra medžiaga mintims išsakyti, **nėra „priemonė“** – jis pats ir yra išsakymas. Tai, kas pasakoma (turinys), pasakoma žodžiu: jo forma, skambesiu, intonacija, išsidėstymu eilutėje, prasminėmis sąsajomis su kitais žodžiais. Eilėraštis yra kalba. Tik kalboje žmogaus dvasia įgauna pavidalą! <...> Eilėraštis žodžiui yra tarsi laboratorija, kurioje jis visaip išbandomas, patikrinamos jo savybės“ (Tūtlytė 1996, 105, 107). Tikėtina, kad gėlės pavadinimas (besiremiantis gėlės žiedo forma) lietuvių ir latvių kalbose nulėmė abiejų kalbamųjų eilėraščių dominuojantį skambėjimo motyvą. Tik kiekvienas autorius aprašė kitus personažus, sukūrė skirtingo emocinio turinio eilėraščius.

J. Degutytės eil. „Lūgnės“ ir A. Guobos eil. „Vandens lelijos“ gali būti lyginami, kaip minėta, tik iš dalies. Aišku tai, kad J. Degutytė aprašo geltonos spalvos vandens augalus („vakaras be tavo aukso“), o A. Guoba – baltas vandens lelijas („vandens lelijos baltuos“). Lotyniški atitikmenys būtų: lūgnės – *Nuphar*, o vandens lelijos – *Nymphaea*. Tačiau kartais lietuviškai lūgnė gali būti pavadinama ir vandens lelija. Apskritai analizėje svarbiau pasiaiškinti, kaip eilėraščiuose apie vandens augalą skleidžiamas vandens motyvas.

Janina Degutytė

Lūgnė

Lūgne, lūgne, laumių dukrele,
ežero ašara tavo veidely.
Spindi lygūs ežero veidrodžiai.
Sukasi saulė skliauto laikrodžiu.

Lekia valandos, lekia vasaros.
Tamsų sparną nuleidžia vakaras.
Lūgne, lūgne, o tu čia būsi,
niekur o niekur tu nepražūsi.

Nes kaipgi vakaras be tavo aukso,
nes kaip vasaros be tavo džiaugsmo.

Lūgne, lūgne, laumių dukrele,
ežero ašara tavo veidely. (58)

Arturs Goba

Ūdensrozes

Vienu mazu dārziņu
Dosim zivju
Pārziņā, –
Ūdensrozes baltosies
Ezerlīcī
Saltajā.

Rozes plašo klajumu
Klās ar lapu
Pajumu,
Brekši tur kā sivēni
Gulēs klusā
Pavēnī.

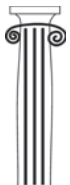
Asaris tur bīdamies
Paglābsies no
Līdakas,
Grundulis no asara
Slēpsies augu
Vasaru,
Pašas rozas baltosies
Ezerlīcī
Saltajā. (20)

Vandens lelijos

Vieną mažą darželį
Duosim žuvims
Prižiūrėti, –
Vandens lelijos baltuos
Ežero užutėkyje
Šaltame.

Lelijos platybes
Dengs lapų
Danga,
Karšiai ten kaip paršiukai
Gulės tyliame
Pavėsyje.

Ešerys ten bijodamas
Pasislėps nuo
Lydekos,
Gružlys nuo ešerio
Slėpsis visą
Vasara,
Pačios lelijos baltuos
Ežero užutėkyje
Šaltame.

Abu eilėraščiai piešia vandens sferą – akivaizdu, kad tai nulemta vaizduojamo vandens augalo. A. Guobos eilėraštis – peizažinio, impresinio pobūdžio. Čia tapomas vasaros ežero paveikslas – ežero užutekį dengia lelijų lapai, baltuoja jų žiedai. Po vandeniū nėra taip ramu, kaip gali atrodyti, čia daug įtampos ir baimių: ešeriai slepiasi nuo lydekos, o gružlys nuo ešerio, tik karšiai ramiai guli pavėsy (vaikų literatūroje svarbus ir pažintinis aspektas). Vandens lelijų sąvašynas eilėrašty – ne tik veiksmo vieta, bet ir esminė lyrinio peizažo dalis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad eilėraštyje įvardijamas metų laikas – vasara. Tai simptomiška: žiemą vandens lelijų nesimato, jos žiemoja giliai po vandeniū, taigi ežero paviršiaus žieminiame peizaže jos „nedalyvautų”. J. Degutytės eilėraščio laikas taip pat yra vasara, o dar tiksliau – vasaros vakaras. Eilėraštyje taip pat esama sugestyvių peizažinių potėpių: *Spindi lygūs ežero veidrodžiai. / Sukasi saulė skliauto veidrodžiu*. Čia itin svarbus laiko motyvas, auksinė lūgnė, nusileidus tamsiam vakaro sparnui, – vienintelis viltingas, egzistencinę šilumą skleidžiantis objektas. Vandens semantinį lauką ryškina ir daugiaprasmiškumo eilėraščiui suteikia į lietuvių mitologiją nukreipiantis lūgnės – laumių dukters vaizdinys. „Laumės vaizdinyje pastebimi žemės vaisingumo, derlingumo deivių bruožai, o dominuoja gamtos, visų pirma vandens dvasių savybės“ (Skabeikytė-Kazlauskienė 2005, 186). Lūgnė – laumės duktė – mįslinga semantinė jungtis, tai dar labiau pabrėžia ašaros motyvas :

Lūgne, lūgne, laumių dukrele,
Ežero ašara tavo veidely (58).

Laumių vaikai (laumiukai) būdavę negražūs, keisti padarai, laumės žmonėms neretai pasirodydavusios vakare, tačiau ar būtent šia linkme turima mąstyti interpretuojant šį eilėrašį – sunku pasakyti. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad raiškus ir žodžių garsų sąskambis: **lūgnė – laumė**. J. Degutytės eilėraščiai dažnai yra polisemantiški, daugiasluoksniai. Toks nelengvai iššifruojamas, paliekantis paslaptį yra ir eilėraštis apie vandens augalą lūgnę.

Apibendrinant pasakytina keletas dalykų. J. Degutytės ir A. Guobos eilėraščių ciklą apie gėles („Piemenaitė karalaitė“ ir „Pienių pienas“ („Pienu piens“)) analizė parodo šių autorių poetinės kalbos ypatumus. Kurdami poetinį pasaulį abu autoriai remiasi gimtosios kalbos (J. Degutytė – lietuvių, A. Guoba – latvių) išgalėmis. Lyginamoji eilėraščių analizė bei gretinamieji semantiniai tyrinėjimai atskleidžia, kaip skirtingiems autoriams kuriant poetinį tekstą, dalyvauja konkrečios kalbos diskursyvinė atmintis. Matyti, kad dvi baltų kalbos į poetų eilėraščius „įrašo“ panašius dalykus, kai kada poetams leidžia rinktis artimas vaizdavimo strategijas. Kita vertus, abu autoriai – ryškios meninės individualybės, taip pat lemiančios, kaip bus pasinaudota kalbos, leksikos turtais, *kas* ir *kaip* bus eilėraštyje pasakyta. J. Degutytės aptartų eilėraščių semantika paremta vizualiniais ir akustiniais išpūdžiais, remiasi lietuvių mitologijos vaizdiniais, o A. Guobos eilėraščiai – žaismingesni, jie situacinio, kai kada peizažinio pobūdžio.

Šaltiniai

Degutytė J. Piemenaitė karalaitė. *Degutytė J. Baltas gulbių sostas*. Vilnius: Vaga, 1984.
Goba A. *Pieneņu piens*, Rīga: Zvaigzne ABC, 1978.

Literatūra

- Daujotytė J. *Janina Degutytė*. Vilnius: Vaga, 1984.
DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Ats. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
Ēdelmane I. Par latviešu valodas augu nosaukumiem un to semantiku. In *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 25. laid. Rīga: Avots, 1989, 122–128.
Ēdelmane I., Ozola Ā. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga: Augsburgas institūts, 2003.
Gritėnienė A. *Augalu pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
Gudavičius A. *Etnolingvistika. Tauta kalboje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.
Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga: Avots, 1992.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internete www.lkz.lt [žiūrėta 2010 02 02].
LLV – Balkevičius J., Balode L., Bojāte A., Subatnieks V. *Lietuviešu–latviešu vārdnīca*. 2., pārstrādāts izdevums. Rīga: Zinātne, 1995.
LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972–1996.
LLŽ – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sud. A. Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
Rožkalne A. Arturs Goba. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 208–209.
SV – Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J., Pārupe A., Rauhvarģers E. *Sinonīmu vārdnīca*. 3. papildinātais un pārstrādātais izdevums. Rīga: Avots, 2002.
SŽ – Lyberis A. *Sinonimų žodynas*. Antrasis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
Skabeikytė-Kazlauskienė G. *Lietuvių tautosaka*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
Tūtlytė R. *Eilėraščio skaitymas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 1996.

Džiuljeta Maskuliūnienė, Regina Kvašytė

GĖLIŲ PAVADINIMŲ SEMANTIKA JANINOS DEGUTYTĖS IR ARTURO GUOBOS POEZIJOJE VAIKAMS

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *Janina Degutytė, Arturas Guoba (Arturs Goba), eilėraščių ciklas, leksinė reikšmė, gėlių pavadinimų semantika, floristiniai motyvai, poetika.*

Augalų pavadinimai atspindi tautos pasaulėvaizdį, nes savo aplinkoje augančius augalus, tarp jų ir gėles, kiekviena tauta įvardija remdamasi tam tikrais per ilgą laiką susidarytais vaizdiniais. Todėl svarbūs yra gretinamieji semantiniai tyrinėjimai. Toks gėlių pavadinimų semantikos gretinimas lietuvių ir latvių kalbose atliekamas straipsnyje kalbiniu požiūriu. To-

liau remiantis kalbine analize nagrinėjami trijų gėlių, lietuvių vadinamų *katpėde*, *katilėliu* ir *lūgne*, ir jiems visiškai ar iš dalies ekvivalentiškų latvių kalbos pavadinimų *kaķpēdiņa*, *pulkstenīte* ir *ūdensroze* vaizdiniai Janinos Degutytės (1928–1990) ir Arturo Guobos (g. 1932) eilėraščių vaikams cikluose. Pastebėtina, kad dažniausiai liaudies kalboje prigiję pavadinimai laikytini perkeltiniais, t. y. metaforomis. Metaforų pagrindą sudaro žmonių aplinkoje esantys daiktai, gyvūnai ir pan. – jų forma, savybės.

Lietuvių poetės J. Degutytės eilėraščių ciklo „Piemenaitė karalaitė“ (1982) eilėraščiai „Katpėdė“, „Katilėlis“, „Lūgnė“ ir latvių poeto A. Guobos eilėraščiai iš knygos *Pienių pienas* (*Pieneņu piens*) (1978) „Sila zvani“, „Kaķpēdiņas“ ir „Ūdensrozes“ kuria įdomius ir savitus poetinius pasaulius. J. Degutytės eilėraščių semantika paremta vizualiniais ir akustiniais išspūdziais, remiasi lietuvių mitologijos vaizdiniais, o A. Guobos eilėraščiai – žaismingesni, jie situacinio, kai kada peizažinio pobūdžio, tačiau abiejų poetų eilėraščių semantinį lauką didele dalimi nulemia lietuvių ir latvių kalbų išgalės, konkrečiai – augalų pavadinimų semantika.

Džiuljeta Maskuliūnienė, Regina Kvašytė

SEMANTICS OF FLOWER NAMES IN POETRY FOR CHILDREN BY JANINA DEGUTYTĖ AND ARTURS GOBA

Summary

Keywords: *Janina Degutyte, Arturs Goba, poem cycle, lexical meaning, semantics of flower names, floristic motifs, poetics.*

Flower names reflect the world-view of a nation as every nation names plants, including flowers, growing in its environment according to certain images that were formed throughout a long period of time. That is why comparative semantic investigations are important. Such comparison of semantics of flower names in Lithuanian and Latvian from the linguistic point of view is carried out in the article. Further, on the base of linguistic analysis, the images of three flowers (cottonweed, bluebell and spatterdock), in Lithuanian called *katpėdė*, *katilėlis* and *lūgnė* and their complete or partial equivalents in Latvian *kaķpēdiņa*, *pulkstenīte* and *ūdensroze* are investigated in poem cycles for children by Janina Degutyte (1928–1990) and Arturs Goba (b. 1932). It is noted that established names in folk language are considered to be figurative, i. e. metaphoric. The ground of metaphors consists of things, animals etc., i. e. their forms, features, existing in peoples' environment.

Poems “Katpėdė” (Cottonweed, Cat’s-foot), “Katilėlis” (Bluebell), “Lūgnė” (Spatterdock) from a poem cycle “Piemenaitė karalaitė” (Shepherdess Princess) (1982) by a Lithuanian poetess Janina Degutyte and poems “Sila zvani” (Pinewood Bells), “Kaķpēdiņas” (Cottonweeds, Cat’s-foot) and “Ūdensrozes” (Water Lilies) from a book “Pienių pienas” (Dandelion Milk) (1978) by a Latvian poet Arturs Goba create interesting and peculiar poetic worlds. Semantics of poems by Degutyte is based on visual and acoustic impressions, grounded on Lithuanian mythological images; whereas poems by Goba are more playful, of a situational character; however, the semantic field of poems by both poets is mostly predetermined by capabilities of the Lithuanian and Latvian languages, semantics of plant names in particular.